

temes-1)

JORDI IBARZ I MARTÍN ITURRALDE. Universitat de Barcelona

EL COOPERATIVISME CATALÀ A LA INDÚSTRIA VIDRIERA. ECONOMIES DE TRANSICIÓ, 1893-2010

La primera cooperativa de fabricació del vidre es va constituir a Cervelló l'any 1893 en el context de la vaga en una de les principals fàbriques de vidre catalanes d'aleshores, la de Cal Mensa. L'empresari va substituir els vaguistes portant treballadors forans. Els vaguistes decidiren constituir-se en cooperativa, aprofitar la seva alta qualificació i els seus coneixements especialitzats i començar a treballar per compte propi en una fàbrica de planta nova. La Protectora fou el nom de la nova entitat cooperativa. L'experiència tingué una curta durada i acabà malament. Malgrat això, encara resulta emocionant veure com aquesta experiència deixà una petja important en els treballadors vidriers del moment i en els de generacions posteriors. Més de trenta anys després del tancament de La Protectora, a la premsa cooperativista de Catalunya encara es parlava de «la primera Cooperativa productora del vidre, que va ésser ofegada pels patrons d'aquella època, no en competència lícita de preus, sinó per les males arts emprades per un dels seus assessors, comprat pels patrons».¹

Després d'aquesta experiència cooperativa no fou fins als anys 1920, dues dècades després, quan aparegueren de nou iniciatives de cooperació en la fabricació del vidre. Algunes, com ara la Fàbrica de Cristal Cooperativa Obrera de l'Hospitalet, malgrat el nom, no era en realitat una cooperativa, sinó una societat anònima controlada pels obrers més especialitzats de l'entitat. D'aquesta època fou també la creació de la que ha estat la cooperativa de producció més coneguda de totes, Cristalleries de Mataró. No existia aleshores una normativa legal específica que donés cobertura a la constitució d'entitats cooperatives. Aquest fou un dels motius pels quals a les entitats creades els anys vint, les que hem esmentat i algunes altres, no se'ls van demanar uns requisits mínims per garantir-ne el caràcter veritablement cooperatiu. El cooperativisme vidrier va fer eclosió durant els anys 1930. Durant la Segona República espanyola va aparèixer un nombre important de cooperatives de fabricació de vidre, la pràctica totalitat ubicades a Catalunya. El cooperativisme vidrier fou important en un subsector d'especialització, el de la fabricació del vidre blanc i cristall. Aquestes entitats es dedicaren a la fabricació d'objectes de vidre per a farmàcies i laboratoris, envasos per a perfums, ampolles en sèries petites,

vidre de taula, cristall artístic, flotadors per a la pesca i vidre per a il·luminació (incloent-hi la fabricació de bombetes elèctriques), entre molts altres objectes. A mitjan anys trenta, pràcticament la meitat de les empreses de fabricació de vidre blanc i cristall eren cooperatives. Una tercera part dels treballadors d'aquest subsector feien les seves tasques en règim cooperatiu. En definitiva, representaven aproximadament el 36 % de la capacitat productiva respecte al total de la indústria vidriera a Catalunya. Les cooperatives del vidre eren les més importants i els seus líders eren alhora els organitzadors de les entitats federatives del cooperativisme de producció.

Agrupació Vidriera de Sans, 1988. Font: Arxiu Històric de Sants.
Autor: Joan Campañà

Malgrat això, només Cristalleries de Mataró havia rebut una atenció historiogràfica important. És cert que fou la més emblemàtica de totes les cooperatives de producció vidriera, però n'hi havia moltes altres de les quals sabem ben poca cosa, per no dir res. L'any 2014 el premi atorgat per la Fundació Unió de Cooperadors de Mataró fou concedit als autors d'aquest article, també redactors del llibre *Gent de vidre. El cooperativisme vidrier a Catalunya. 1893-2010*, en aquests moments en procés d'edició. Aquest treball és una anàlisi a llarg termini de més d'un segle d'història del cooperativisme vidrier i inclou un relat monogràfic per a cadascuna de les 25 cooperatives localitzades.

La Guerra Civil i la postguerra van ser probablement el moment més crític de la història del cooperativisme vidrier, on es van concentrar més tancaments de cooperatives. Per una banda, el franquisme tractà d'acabar amb qualsevol iniciativa que permetés una certa autonomia dels treballadors i que fos un instrument de defensa dels interessos obrers. Després de la guerra, les autoritats franquistes depuraren les cooperatives i hi situaren al capdavant cooperativistes amb les suficients garanties de subordinació al règim, o en tot cas de no bel·ligerància. Per exemple, a Cristalleries de Mataró, al començament de la postguerra es nomenà una nova junta directiva controlada pel Sindicat Vertical. Tanmateix, aquesta operació no es va tirar endavant sense conflictes: l'entitat fou escenari de l'enfrontament entre les diverses famílies polítiques del nou règim. Quan els sindicats verticals perderen l'empenta inicial, el governador civil maniobrà per retornar la propietat dels béns i la gestió de la cooperativa als cooperadors, cosa que es materialitzà el 29 de novembre de 1944.

No obstant això, l'amenaça més important per a la continuïtat del cooperativisme de producció vingué d'una altra banda i es produí durant la Guerra Civil. L'existència de les cooperatives, i molt especialment la de les de producció, sempre havia estat molt discutida des de sectors importants del moviment obrer català. Eren acusades de subordinar els interessos de classe als d'una minoria de treballadors i de no ser una eina per a la transformació social. En tot cas eren visites tan sols com una solució provisional fins que no arribés el moment de l'autèntica emancipació obrera. Aquesta discussió es va resoldre dramàticament el 1936 quan des de l'anarcosindicalisme es plantejà la necessitat de la seva desaparició. Durant la Guerra Civil es van reproduir, fins i tot de forma violenta, les tensions existents des de feia molts anys entre el sindicalisme i el cooperativisme de producció. La col·lectivització de la indústria i la unificació de les diverses fàbriques xocà amb la voluntat de moltes cooperatives que es negaren a desaparèixer. Tanmateix, només unes quantes cooperatives van poder resistir a l'onada col·lectivitzadora.

En tot cas, un cop superada la Guerra Civil i la postguerra, es produí un nou cicle de creació de cooperatives durant els anys cinquanta, en ple franquisme, i encara durant la dècada de 1980. En aquests dos períodes la creació de noves cooperatives, com havia estat en altres moments, tingué relació amb el tancament de fàbriques de vidre a causa de crisis al sector. Algunes de les noves entitats cooperatives foren prou importants pel que fa a la producció i al nombre de treballadors. En tot cas, als anys vuitanta a Catalunya, a diferència de València, s'optà per la creació de societats anònimes

laborals en lloc de cooperatives, atès que les normes legals feien que els membres de les SAL tinguessin molta menys responsabilitat patrimonial davant del possible fracàs de l'entitat.

Agrupació Vidriera de Sans, 1988. Font: Arxiu Històric de Sans.
Autor: Joan Campaña

L'estudi del cooperativisme vidrier serveix per mostrar algunes circumstàncies que van més enllà d'aquesta indústria, i serveixen per analitzar el món del cooperativisme de producció en general. Aquest treball ens ha mostrat que estem davant d'una realitat complexa. Sota el mantell del cooperativisme s'amaguen realitats institucionals molt diverses. Malgrat els noms, algunes entitats no eren cooperatives, sinó societats instrumentals creades per fer caure sobre els treballadors el pes de les crisis econòmiques. Una avançada del que ara en diríem subcontractació. L'existència d'un gran nombre de treballadors assalariats, la forma de repartir els retorns cooperatius, o també l'existència o no d'un únic client, ens donaran pistes importants per identificar les entitats autènticament cooperatives.

Atenent el procés de creació de les cooperatives, podem veure com la seva aparició es donà gairebé sempre en contextos de crisi econòmica. Podem rastrejar el paper de les cooperatives en el sentit de ser part de les respostes adaptatives dels treballadors, però també d'alguns empresaris, davant de situacions de crisi i de dificultat. Hem esmentat algun cas, però n'hi ha molts altres, en què els treballadors constituïren la seva entitat en el context d'una vaga.

Aquesta característica, la creació de cooperatives com a resposta a situacions de crisi, condicionà de forma absoluta els resultats i l'èxit d'aquestes. En la major part dels casos coneguts les cooperatives van engegar l'activitat en contextos de grans dificultats econòmiques. Això explica que la majoria

temes-1

de les entitats constituïdes no superessin els primers anys de vida. Per sobreviure, en moltes cooperatives s'optà, sobretot els primers anys, per vendre la producció a preus per sota del mercat. Això generà unes condicions d'auto-explotació dels cooperativistes o, cosa pitjor, es va fer recaure sobre terceres persones aquestes càrregues. Això explica l'existència de falses cooperatives, que en realitat només eren fàbriques dirigides pels treballadors més especialitzats. En aquests casos la resta treballaven com a mers assalariats. En moltes cooperatives es va recórrer al treball infantil, en el que fou un dels episodis menys gloriosos de la història del cooperativisme vidrier. Sovint les dones i els aprenents van quedar exclosos com a cooperativistes de ple dret. En tot cas, aquestes circumstàncies no es donaren en totes les cooperatives i de fet constituïren una elecció estratègica adoptada per algunes d'elles.

De forma més generalitzada, cal destacar l'important suport institucional rebut per les cooperatives mitjançant crèdits i altres ajuts per garantir-ne l'èxit. Això es va produir no només durant la II República, sinó també durant el franquisme. La causa? Les dificultats financeres cròniques de les cooperatives, determinades per les dificultats dels cooperadors per acumular capital suficient. Malgrat la intervenció estatal, la precarietat financera generalitzada dificultà la renovació tecnològica i l'increment de la productivitat, i per

tant condemnà al fracàs a mitjà termini d'aquestes cooperatives. A més, a partir dels anys vuitanta del segle XX, les cooperatives del vidre van haver de fer

front a l'arribada de nous productes importats, elaborats amb uns costos molt més reduïts.

Però no només el factor tecnològic i la competència estrangera van operar en contra de la supervivència del cooperativisme vidrier a Catalunya. De fet, també el factor treball hi va tenir un paper. En alguns casos les dificultats en el relleu generacional van ser molt clares. La primera generació de cooperativistes, molts d'ells gent que havia començat molt jove, ens ha deixat nombrosos testimonis sobre aquest fet. El plantejament de vida cooperativista implicava una gran dedicació en hores i formació tècnica, sacrifici i, sobretot, convenciment. En un mercat laboral en expansió i amb sectors amb gran demanda de mà d'obra jove i sense qualificació, pocs joves estaven disposats a treballar en unes condicions similars a les dels vells cooperativistes, i a assumir riscos semblants. A això cal afegir l'existència d'una certa contradicció entre els valors de l'emancipació social i la realitat molt més prosaica del dia

a dia, on les dures exigències de la producció, del mercat i d'una explotació «racional» de l'empresa allunyaven de l'òrbita del cooperativisme els seus principals actors: els treballadors. ■

Agrupació Vidriera de Sans, 1988. Font: Arxiu Històric de Sants. Autor: Joan Campaña

Bibliografia

M. GARAU, *Entre la utopia y la supervivencia: el desarrollo y la diversidad de las cooperativas de producción y trabajo en la Catalunya urbana e industrial (1864-1936)*, Barcelona: Universitat de Barcelona, 2016.

J. IBARZ; M. ITURRALDE, «Gent de Vidre». *El cooperativisme vidrier a Catalunya, 1893-2010*, Mataró: Fundació Unió de Cooperadors de Mataró (en procés d'edició).

J. LLURBA, «La Protectora» *Cooperativa vidriera de Cervelló, segle XIX-XX*. Recuperat de *Cervelló: Marges i vinyes*: <http://margesivinyes.blogspot.com.es/2017/04/la-protectora-cooperativa-vidriera-de.html> [consulta: maig 2017]

Notes

1. *Acción Cooperatista*, 23 març 1934, p. 4.